לאמיר זיך אומקוקען בעצייטענס!

אויף דער יודישער גאס, אין אונזער יודיש וועלטעל, בעמערקט זיך לעצטענס אנ'ערשיינונג, וועלכע פאדערט פון אונז אונבעדינגט מיר זאלען זי שענקען אונזער גאנצע אויפמערקזאמקייט.

מיר האבען שוין פיעל גערעדט און געשריבען וועגען חינוך, וועגען דער בעדייטונג פון ערציהונג פון אונזערע קינדער. די דאזיגע אנגעוועהטאגטע פראגע עגבערט דעם קאפ פון יעדען בעוואוסטזיניגען פאטער און מוטער, אזוי אז וויפיעל מיר זאלען די פראגע נישט בעהאנדלען איז זי שטענדיג אקטועל, און ציהט אויף זיך שטענדיג אונזער אויפמערקזאמקייט; וויפיעל מיר זאלען זיך נישט בעמיהען אונזערע חדרים, תלמוד תורה'ס, ישיבות אויסצובעסערען בלייבט דאך די הארצרייסענדע טראגעדיע פון דער צושפליטערטקייט פון די עלטערן מיט די קינדער א טרויעריגער פאקט אין אונזער לעבען, וואס מיר קענען דערצו קיין אבסאלוטע לעזונג נישט געפונען.

די עלטערן שטעהען אונמעכטיג, צוזעהענדיג, ווי זייערע קינדער וועלכע זענען דאך ערצויגען געווארען אין דער פריהערסטער יוגענד אין יודישען גייסט, ווערען מיט'ן צייט-שטראם מיטגעריסען. די קינדער האבען קיין געמיינזאמעס מעהר נישט מיט די עלטערן, און אין רוב פאלען, ארבייטען טאקי די קינדער אויסצוווארצלען דאס אלעס, וואס ביי די עלטערן איז עס דאס סאמע הייליגסטע און אידעאלסטע... דאס זענען אזעלכע טרויעריגע פאקטען, וואס מיר אלע זענען לעבעדיגע עדות פון זיי.

און אויב דאס איז געווען ביז יעצט, ווען מיר האבען געגעבען אונזערע קינדער א יודישע ערציהונג, האט אויף זיי די, „גאס", — די פרייע חברים, די סביבה און אומגעגונג אזוי שעדליך געווירקט, וואס-זשע קענען מיר ערווארטען ווען מיר וועלען באלד לכתחילה געבען אונזערע קינדער א פרייע ערציהונג? וואס קענען מיר ערווארטען פון א „תרבות" ערציהונג, וועלכע איז לכתחלה געשטעלט אויסצוווארצלען דאס רעליגיעזע בעוואוסטזיין פון די יודישע קינדער?

אין די „תרבות"-שולען, וועלכע ווערען לעצטענס געגרינדעט ווערט ספּעציעל, — כדי צו פאנגען נפשות פון נאאיווע פרומע יודען, — אריינגעשטעלט צווישען די למודים, אויך „דת", (רעליגיע). עס פרעגט זיך אבער, ווי מאכט מען עס עפעס אויפ'ן שפרינג אנייעם „דת" צו לערנען יונגלאך מיט מיידלאך צוזאמען? און וואס פאר א ווירקונג קען האבען דער לעהרער אויפ'ן קינד, זאגאר דאן ווען ער לערנט איהם „רעליגיע" אין דער צייט ווען דאס קינד זעהט פון לעהרער זעלבסט טהוען פערקעהרט... און בכלל וואס פאר א חברים, וואס פאר א סביבה וועט דאס קינד דארט האבען? וואס-זשע קען דער פאטער אדער מוטער, וועלכע ווילען דאך האבען, אז זייער קינד זאל זיין יודיש — ערווארטען פון אזא תרבות-שולע?

א תשובה אויף דער פראגע, איז דוכט זיך קלאר פאר יעדען, אבער ווי מאדנע שטעלט זיך עס פאר אזא מין בילד: אז אין די „בית יעקב" שולען לערנען קינדער פון די ברייטע יודישע מאסען, און זאגאר פון פרייע עלטערן, וועלכע ווילען דאך ערציהען זייערע קינדער יודיש, אבער נישט פון קיין טיטולירטע ארטאדאקסען! און אין „תרבות" וועלכער ווערט יעצט בעגרינדעט, שרייבען איין זייערע קינדער פיעל פון אונזערע ארטאדאקסישע יודען כדי זיי צו ערציהען אלס—?; מיר גלויבען און זענען כמעט איבערצייגט אז דאס איז בלויז צוליעב אונוויסענהייט, פשוט, דער ארטאדאקסישער יוד ווייסט נישט וואס דער „תרבות" איז, און וואס פאר א יוגנד ער וויל ערציהען. און דעריבער מוזען מיר לעגען אונזער גאנצע אויפמערקזאמקייט, אונזערע ברידער פונ'ם דאזיגען שעדליכען טעות צו פערהיטען, ווייל אזא טעות קען האבען פאר אונז פאטאלע פאלגען.

לאמיר זיך דעריבער אומקוקען בעצייטענס און איינהיטען זיך פון די פאטאלע פאלגען.

* * *

לאמיר ערפיהלען אונזער חוב צו אונזערע ברידער!

איינע פון די ברענענסטע און וויכטיגסטע פראגען, וועלכע ברויך ביים יעצטיגען מאמענט, פעראינטערעסירען יעדען יוד, אהן אונטערשיד פון שאטירונג און ריכטונג, איז געוויס דאס פערזארגען די גרויסע צאהל בכבודיגע יורדים, אז זיי זאלען נישט בלייבען, כאטש אין די קומענדע ימים טובים, הונגעריג...

איבעראל ווי אויך אין פאדליאשער ראיאן, אין יעדע שטאדט און שטעדטעל האבען די חברות „בית לחם" לעצטענס אונטערגענומען א נייע פערשטארקטע אקציע, וועלכע דארף לינדערן דעם שרעקליכען נויט פון אונזערע „לעבעדיגע - מתים"... לעבעדיגע מתים — ווייל אזעלכע קרבנות וועלכע געפונען זיך ביים ראנד פון אונטערגאנג און דערצו טאר נאך קיינער פון זייער נויט נישט וויסען, זענען נישט מעהר ווי לעבעדיגע מתים, און אט פאר זיי דארף געזארגט ווערען טאקי א גאנץ יאהר און בפרט, יעצט ווען מיר שטעהען פאר אזעלכע שווערע ימים טובים.

מיר טארען זיך פאר קיין פאל נישט בעגניגענען מיט'ן געבען בלויז נתינות אין נאטור, ווי: ברויט, חלה, פלייש, פיש וכדומה, ווייל נישט אומעטום און נישט אין אלע ערטער קען מען מיט אזעלכע נתינות אריינקומען, נישט אלע וועלען זיי, אפילו דורך היניטער - טהירען, נעהמען. אזעלכע חשובע יורדים, מוזען מיר מיט געלד שטיצען, בתורת הלואה אדער אויף אנדערע אופנים, און דעריבער מוז די דאזיגע אונטערגענומענע אקציע פון די בית לחם'ס אין די פערשידענע שטעדט דורכגעפיהרט ווערען מיט דער גרעסטער ענערגיע.

עס וועט אבער זיין א אונפערצייהליכער פעהלער ווען מיר זאלען די איניציאטארען, לאזען אליין אין זייער ארבייט. ווייל דאן, וועלען זיי ביים בעסטען ווילען מיעד ווערען און סוף כל סוף פאלען. און דאס טאר פאר קיין פאל נישט דערלאזט ווערען.

די גאנצע יודישע בעפעלקערונג מוז זיך ווארעם אברופען און אנטייל נעהמען אין די דאזיגע אינטערגענומענע אקציע פון בית לחם, כדי — דערמיט צוהילף קומען אונזערע ארימע ברודער וועלכע זענען געפאלען די ערשטע קרבנות פון קריזיס...

דאס איז אונזער חוב און דאס מוזען מיר ערפיהלען.

— ן.

דער וואונדערבארער משפט

(ערצעהלונג פון יודישען לעבען אין דער נייער צייט).

דער אלטער קרוג.

ווען אדאלף האט געענדיגט זיין מיטאג, איז ער ארויסגעקומען אין גארטען נעבען דער קרעטשמע. דארט האט ער זיך אוועקגעזעצט אין שאטען פון א בוים און ארויסגענומען פון זיין פאק א קליין גמראלע, אין וועלכע ער האט זיך גענומען פלייסיג לערנען, ווי זיין שטייגער איז געווען אין א זעלכע פאלען. דאס איז געווען מסכת סנהדרין, וועלכע ער האט יעצט געהאלטען אין לערנען. דער ארימער דארפ'ס געהער, וועלכער האט נאר — וואס איבערגעליטען די ביטערע שפיכות - דמים און האט זיך געשעצט גליקליך, ווען ער האט בעקומען צו פערקויפען א פאר איילען זיידענע בענדער אדער א פעקעלע נאדלען, — אט דער יונגערמאן האט זיך יעצט פערטיפט אין דער פראגע, ווי אזוי ט'האט געהאט איינגעארדענט די פערצייטיגע יודישע מלוכה און דאס העכסטע יודישע געריכט — די סנהדרין! אזא פאל איז אלענפאלס זעלטען צו געפונען אין דער וועלט צווישען פעלקער און מענשען!

אט אזוי האט אדאלף פערבראכט די הייסע טאגצייט, אויסרוהענדיג זיך קערפערליך און פערשטארקענדיג זיך גייסטיג. דאן האט ער גענומען דעם פאק אויפ'ן רוקען און זיך געלאזט אין וועג אריין. ביים עק דארף איז געשטאנען אנ'ארימע כאטקע און אנ'אלטע פרוי איז געזעסען אויפ'ן שוועל. אדאלף האט געוואלט פערבייגעהען אבער די פויערטע האט זיך אויפגעהויבען און געפרעגט: —אפשר האט איהר צו פערקויפען שענע קליידער - שטאף? — יא, — האט אדאלף געענטפערט.

— טא קומט אריין צו מיר אין שטוב, מיין טעכטעריל ברויך א ניי קלייד. מיין ארים קינד האט נעבאך נישט וואס אנצוטהון.

אדאלף האט פונאנדערגעפאקט זיין סחורה.

— אט איז עס, — האט ער געזאגט — שטאף פונקט פאר א יונג מיידעל אויף א קלייד.

— טאקי דאס ברויך איך, וואס קאסט אנ'איילל?

— 42 קרייצער.

— דאס מאכט אויס קארגע 5 גילדען און אזוי פיעל געלד פערמאג איך נישט. איך פערמאג בלויז 3 גילדין.

— מיין ליבע פרוי איך האב אייך גלייך געזאגט דעם לעצטען פרייז, ווייל איך האב זיך משער געווען, אז איהר קענט נישט געבען פיעל.

די פרוי האט זיך צעוויינט.

— יא — האט זי געזאגט כליפענדיג — אויף מיין פנים ליגט נישט געשריבען, אז איך בין געווען א טאכטער פון רייכע עלטערן. מיין פאטער איז געווען דער היגער מילנער און איך בין געווען זיין אייגציג קינד. פאלמאר, וועלכער האט זיך יעצט אויסגעבויט זיין גרויסע דארף מיהל איז געווען ביי אונז א פראסטער ארבייטער און יעצט מוז מיין טאכטער דינען ביי איהם אין דער מיהל.

— ווי אזוי איז עס געקומען, אז איהר זייט אזוי פערארימט געווארען?

— מיין מאן האט נאכ'ן טויט פון מיינע עלטערן אנגעהויבען שכור'ן און פערנאכלעסיגט דאס געשעפט. ביז מ'האט די מיהל געמוזט פערקויפען, פאלמאר האט זי אבגעקויפט. איין ג-ט ווייסט וואו ער האט גענומען געלד דערויף. דער מענש איז פלוצלונג רייך געווארען, און קיינער ווייסט נישט ווי אזוי, ד.ה. איז א גרויסער אכזר, און אויך מיין טאכטער וועלכע ארבייט ביי איהם האט גענוג אויסצושטעהן ביי איהם, איך וואלט זי אלזא געוואלט דערפרעהען מיט א ניי קליידיל.

— מיין ליבע פרוי איך קען נישט, ס'איז מיר אונמעגליך, איך פערדין נישט מעהר ווי 6 קרייצער.

— איך האב אבער נישט מעהר ווי 3 גולדען — אפשר וועט איהר מיר צו בארגען די רעשט? איך וועל אבשפארען יעדען קרייצער אייך צו בעצאהלען דעם חוב.

— איך קען נישט, איך קען נישט, מיין ליבע פרוי. איך בין אליין ארים און ברויך צו האבען געלד, כדי איינצוקויפען א ביסעל סחורה.

— יא, וואס-זשע טהוט מען? מיין טעכטעריל וויינט זיך אויס די אויגען, ווען זי וועט נישט האבען צו די פייערטעג קיין קלייד. זי קען זאך דאך אין די אויגען ניכט ווייזען אין איהר אלטע שמאטע! הערט נאר, וואס איך וועל אייך פארלעגען: איהר זייט דאך א יוד — א סוחר און קענט אלץ געבויכען, איך האב דא אנ'אלטען שטיינערנעם קרוג, א ירושה נאך מיין פאטער. ווען מען האט פערקויפט אויף דער ליציטאציע אלע אונזערע זאכען האט דערפאר קיינער גאר נישט געוואלט געבען; איך האב דעם קרוג בעהאלטען. אפשר וועט איהר איהם נעהמען ביי מיר פאר'ן רעשט געלד?

די פרוי האט דערביי ארויסגעכאפט דעם קרוג. ער איז געווען רייך בעפוצט מיט פיגורען און אויסגעקריצט איז געווען א שפריכווארט. מיט פיעל מיה האט עס אדאלף איבערגעלעזען.

— וואס זאל איך מאכען מיט אזא שברי כלי? איך אליין ברויך עס נישט און ווער וועט איהם ביי מיר קויפען?

די פרוי האט זיך ווידער צעוויינט. אדאלף האט אויף איהר רחמנות בעקומען און אבגעגעבען איהר דעם שטאף פאר 3 גילדין מיט'ן קרוג...

די פרוי איז געווען איבער-גליקליך, אבער אדאלף האט זיך געלאזען אין וועג מיט א שווער געמוטה. אויסער זיין שווערען פאק האט ער יעצט געהאט צום טראגען אויך א שווערען שטיינערנעם קרוג.

דאס געלד, וואס ער האט דערפאר געהאט בעצאהלט, האט ער געהאלטען פאר פערלוירען. זיין גוטמוטיגקייט איז אבער נישט געבליבען אונבעלוינט, אין אלע דערפער, וואוהין ער איז געקומען, האט ער געלייזט מיט א פולער האנד. ער האט דעריבער בעשלאסען דאס מאל א היים צוקומען מיט דער באהן. צו זיין פערדרוס האט ער זיך אבער דערוואוסט, אז דער נאהנטער צוג איז א שנעל-צוג, אהן וואגאנעס 3-ער קלאס, און ער האט דעריבער באין ברירה געמוזט איינזיצען אין א וואגאן פון 2-ער קלאס. אין וואגאן זענען שוין געזעסען 7 פערזאן און אדאלף איז געווען דער 8—טער.

— שטייגט אריין! -- האט זיך דערהערט די שטים פון קאנדוקטאר, און אין טהיר פון וואגאן האט זיך בעוויזען א בלאנדער ענגלענדער.

פארטזעצונג קומט.

אונזער וועג-שעדליץ 1926-09-08 כט-אלול-תרפו גליון-0104 000002 a הודפס מתוך הארכיון היהודי